
A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében – avagy nemzetközi környezetjog bírói szemmel*

Raisz Anikó**

a nemzetközi környezetjog a nemzetközi jog egyik legdinamikusabban fejlődő területévé vált az utóbbi néhány évtizedben – szabályai lényegében párhuzamosan fejlődtek a környezetjog belső jogi szabályaival. Az egyre intenzívebbé váló szabályozást okozó környezeti problémák két fő oka erőforrásaink nem fenntartható felhasználása és a környezet olyan mértékű szennyezése, amely már meghaladja a természet öntisztuló képességét.¹ A nemzetközi szabályozást különösen az teszi szükségessé, hogy e problémák nem ismernek országhatárokat; ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az egyes államok ún. „ökológiai lábnyoma” igen különböző. Olyan aktuális események, mint például a fukusimai atomerőmű katasztrófája pedig egy időre ismét e kérdésekre irányítják a nemzetközi figyelmet; a Japánban történtek látványosan kihatással vannak ugyanis még a bolygó túlsó felén élőkre is, továbbá következményei még generációk múlva is érezhetőek lesznek.

A nemzetközi környezetjogi szabályok alapvetően két kérdéskör köré csoportosulnak: vagy valamilyen típusú szennyezés ellen irányulnak, vagy egyes állat- vagy növényfajták, esetleg a természeti környezet megóvását célozzák.² A jelen tanulmány – mintegy bevezető tanulmányként – a nemzetközi környezetjog jogforrásainak újszerű rendszerezésére tesz kísérletet, ezen belül hangsúlyos szerepet bizto-

* A bemutatott kutatómunka a TÁMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 jelű projekt részeként az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg”
”This research was carried out as part of the TAMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 project with support by the European Union, co-financed by the European Social Fund.”

** Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék.

¹ Lásd Dinah Shelton – Alexandre Kiss: *Judicial handbook of environmental law*, Hertfordshire, United Nations Environmental Programme, 2005, 3. o. Pontosabban talán úgy fogalmazhatunk, hogy fő problémánk abban rejlik: a természet öntisztulása vagy emberi léptékkal mérve nagyon lassú, vagy egy adott pillanatban számunkra katasztrófálisan gyorsra is válhat – számos szakember a természet öntisztulásában bekövetkező következő nagy lépésnek az emberiség természet általi eltörlését tartja. Érvelésük szerint tehát már csak fennmaradásunk érdekében is radikális változásokra van szükség. Lásd többek között Paul R. Ehrlich: *Human Natures, Nature Conservation, and Environmental Ethics. BioScience*, 2002. január, Vol. 52., 1. szám, 31-43. o., 31. o.

² Lásd Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*, Budapest, Osiris, 2006, 623-624. o. Ezt kiegészíthetik még tematikus szabályozási megoldások is, pl. egy-egy környezeti elem szabályozása, vagy olyan kérdéseké, mint az információs jog.

sítva egyes nemzetközi bíróságok környezetjogi vonatkozású ítéleteinek. Ezen ítéletek egyrészt kiemelkedő jelentőséggel bírnak az említett jogforrások felhasználása tekintetében, másrészt önmaguk is kvázi jogforrássá (egyfajta precedenssé)³ válhatnak. E tanulmány keretei között kiemelt szerepük már csak azért is megkerülhetetlen, mert a környezetjog nemzetközi jogi helyét, ezen belül pedig a nemzetközi környezetjogi bírászkodás jövőjét nagyban befolyásolja majd az elmúlt hónapokban elindult néhány érdekes eljárás: például a később tárgyalt ausztrál-japán bálnavadászati jogvita és a Costa Rica vs. Nicaragua ügy. Így a tárgyalt jogesetek kapcsán nemcsak a nemzetközi környezetjog jelenét (és természetesen múltját) kívánom bemutatni, hanem e jogterület jövőjének egyes kérdéseire is választ keresek.

A tanulmány mindenekelőtt általánosságban tekinti át a nemzetközi környezetjogi jogforrásokat (1.), majd az ENSZ (2.), és két regionális rendszer (3.), az Európa Tanács (3.1.) és az Amerikai Államok Szervezete (3.2.) keretei között lezajlott fejlődés főbb elemeit vázolja fel, az egyes fejezetekhez kapcsolódóan kitérve egyes vonatkozó bírósági gyakorlatra is.

1. A nemzetközi környezetjog jogforrásai

A nemzetközi jog forrásainak logikája merőben eltér a belső jog jogforrási rendszerétől. Összefoglalásképpen azt mondhatjuk, hogy bár az egyes országok megoldásai⁴ különböznek egymástól, alapvetően igaz az a szabály, miszerint a nemzetközi jog megsértése nem igazolható nemzeti jogszabállyal.⁵ A nemzetközi kötelezettséggel ellentétes nemzeti jogszabály alapján elkövetett nemzetközi jogsértésért ugyanis felelősséggel tartozik az állam. Mindezekre tekintettel különösen fontos áttekinteni a nemzetközi környezetjog jogforrásait.

A nemzetközi jognak – a Nemzetközi Bíróság Statútuma 38. cikkében foglalt (kiegészített) lista alapján – jogforrásai a nemzetközi szerződések, a nemzetközi szokásjog, a művelt nemzetek által elismert általános jogelvek, bizonyos bírói döntések, a legkiválóbb jogtudósok tanításai,⁶ az államok egyoldalú aktusai, bizonyos nemzetközi szervezetek bizonyos szerveinek bizonyos határozatai; a nemzetközi bíróságok ezenfelül *ex aequo et bono*, illetve méltányosság alapján is határozhat-

³ A nemzetközi jogban – bár az angolszász jogrendszer befolyása igen jelentős – nem beszélhetünk szigorúan vett precedensrendszerről; a nemzetközi jog forrásait felsoroló Nemzetközi Bírósági statútum 38. cikke is pusztán segédeszköznek tekinti; a gyakorlatban azonban e szerény megfogalmazásnál jóval intenzívebb szerephez jutnak.

⁴ Lásd a dualizmus-monizmus problematikáját Kovács: i.m. 57-62. o.

⁵ Ezzel kapcsolatban a nemzetközi bírósági gyakorlatból lásd többek között Állandó Nemzetközi Bíróság (ÁNB), Wimbledon gőzös ügye, 1923. augusztus 17. V. 2. pont. Egyes nemzetközi jogforrások belső jogi elismerése bizonyos országokban problémát okozhat, ez megmutatkozik környezetjogi ügyekben is. Lásd például a bőrgyári szennyező folyadékokkal kapcsolatos *Vellore Citizens Welfare Forum vs. Union of India* ügyet, Indiai Legfelsőbb Bíróság, 1996. 08. 28., Pet. No. 914/1991, 10., 15. pont, <http://www.ielrc.org/content/e9607.pdf> (2010.09.15.), idézi Shelton – Kiss: *Judicial handbook of environmental law* 13. o.

⁶ Utóbbi kettő, mint a jogszabályok megállapításának segédeszközei.

nak. Számos belső jogi bírósági ítéletben megjelennek ilyen jogforrások hivatkozási alapként.⁷

A nemzetközi környezetvédelem témakörében ezernél is több⁸ nemzetközi egyezmény⁹ – multilaterális (többoldalú) és bilaterális (kétoldalú)¹⁰ – született. A legfontosabbak közé tartoznak a tanulmányban később említett 1946-os bálnavadászat szabályozásáról szóló nemzetközi egyezmény (ICRW), a vizes élőhelyek védelméről szóló 1971-es ramsari egyezmény, az 1982-es Montego Bay tengerjogi egyezmény (UNCLOS¹¹), a klimatikus változásokról szóló 1992-es ENSZ-keretegyezmény és ennek 1997-es kyotói jegyzőkönyve vagy a biológiai sokféleségről szóló (biodiverzitás-) egyezmény szintén 1992-ből.

A nemzetközi környezetjogi szerződések jellemzői a következők:¹² (a) gyakoriak a kereszthivatkozások hasonló tárgyú más nemzetközi egyezményekre (azaz egyetlen egyezmény aláírásával¹³ az államot olyan szerződések bizonyos rendelkezései is kötelezhetik, amelyeknek közvetlenül nem részese); (b) gyakoriak az úgynevezett keretszerződések, azaz olyan egyezmények, amelyekben a részes államok csak az alapelveket tisztázzák, és tipikusan a részletszabályokat rögzítő jegyzőkönyveket csatolnak ezekhez; (c) gyakran lehetőséget nyújtanak az egyezmények – belső – alkalmazására még azok hatályba lépése előtt; (d) megjelenik a szerződés módosításának egyszerűsített formája (rendszerint a helyzet változására történő gyors reagálás lehetővé tétele érdekében)¹⁴. Tárgyakat tekintve az általános környezetjogi szerződések mellett tematikus egyezmények egész sorával találkozhatunk, a főbb témakörök (a) a világűr,¹⁵ (b) a légkör,¹⁶ (c) a klíma,¹⁷ (d) a talaj,¹⁸ (e) az édesvizek,¹⁹ (f) a tengerek,²⁰ (g) a biológiai sokféleség²¹ (ezen belül például egyes fajok védelme) és (h) a környezetre veszélyes tevékenységek.²²

⁷ Lásd a fenti *Vellore Citizens Welfare Forum vs. Union of India* ügy mellett például a francia Conseil d'État farkasokkal kapcsolatos ítélezési gyakorlatát: például Conseil d'État, *Chambre d'agriculture des Alpes-Maritimes és Centre départemental des jeunes agriculteurs des Alpes-Maritimes*, No. 188159., 1998. december 30., amelyben – többek között – az aláírásra 1979. szeptember 19-én megnyitott, az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről szóló berni egyezmény alapján utasították el a keresetet.

⁸ Lásd Kovács: i.m. 620. o.

⁹ Nemzetközi szerződés a szerződéskötési képességgel rendelkező nemzetközi jogi alanyok által kötött, írásbeli vagy szóbeli megállapodás, elnevezésétől függetlenül, amelynek célja, hogy nemzetközi jogi jellegű jogokat és kötelezettségeket keletkeztessen. Lásd Kovács: i.m. 79. o.

¹⁰ Magyarország mintegy félszáznak részese.

¹¹ United Nations Convention on the Law of the Sea

¹² Lásd Shelton – Kiss: *Judicial handbook of environmental law* 15-16. o.

¹³ Tipikusan: ratifikálásával.

¹⁴ Technikailag ez úgy néz ki, hogy például a védett állatok listáját csak a könnyebben módosítható melléklet tartalmazza, míg az általános szabályokat a nemzetközi szerződés maga.

¹⁵ Például a szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket, 1967. Lásd továbbá Mihálka György: A világűr környezetvédelme, in: *Környezetjog* (szerk.: Miklós László), Szeged, Szegedi Egyetemi, 2008, 30-36. o.

¹⁶ Például a nagy távolságra jutó, országhatárokon áttérjedő levegőszennyezésről szóló egyezmény, Genf, 1979.

¹⁷ Például a klimatikus változásokról szóló keretegyezmény, 1992.

¹⁸ Például az alpesi keretegyezmény (1991) talajvédelmi kiegészítő jegyzőkönyve, Bled, 1998.

¹⁹ Például a később még említésre kerülő, bizonyos tisztító és mosószerek alkalmazásának korlátozásáról szóló európai egyezmény, Strasbourg, 1968 (1971).

A *nemzetközi szokás* – a jog gyanánt elismert általános gyakorlat bizonyítéka²³ – két részből áll: egy objektív (egybevágó, tartós gyakorlat) és egy szubjektív (ahhoz kapcsolódó meggyőződés) elemből.²⁴ A szokás létének elfogadásához mindkét elemet bizonyítani kell; ez a nemzetközi környezetjog területén ugyanolyan nehézkes lehet, mint a nemzetközi jog egyéb területein. Kijelenthetjük azonban, hogy az 1972-es stockholmi értekezleten elfogadott, emberi környezetről szóló nyilatkozat illetve az 1992-es – Rio de Janeiro-i értekezleten elfogadott –, a környezetről és a fejlődésről szóló riói nyilatkozat bizonyos elemeit egyes nemzeti és nemzetközi bíróságok már szokásjogként ismerték el, amely az egybevágó, tartós gyakorlat szokásos idődimenziójának jelentős csökkenésére utal a nemzetközi jog e területén. Ilyen elemnek tekinthetjük a *sic utere tuo ut alienum non laedas* elvet²⁵ a stockholmi nyilatkozatból (21. elv), amelynek értelmében az állam biztosítja, hogy a fennhatósága alatt álló területen végzett tevékenységek nem károsítják a környezetet más államokban;²⁶ ilyen elem továbbá a riói nyilatkozatból a tájékoztatási kötelezettség elve, amely alapján többek között a más államokat érintő természeti katasztrófákról kell az érintetteket tájékoztatni (18. elv). Bár szakmai viták övezik, mégis emlékeztethetünk arra, hogy a *Brundtland*-jelentésben²⁷ megjelent fenntartható fejlődés elvet éppen a bős-nagymarosi vízlépcső ügyében tekintették először szokásjogi jellegűnek (igaz, csak az alelnök, *Weeramantry* bíró különvéleményében).²⁸

²⁰ Például a tengerjogi egyezmény, Montego Bay, 1982 (1994). További elemzésért lásd Wilfried Erbguth – Sabine Schlacke: *Umweltrecht*, Baden-Baden, Nomos, 2008, 364-380. o.

²¹ Például a már említett biológiai sokféleségről szóló egyezmény, Rio de Janeiro, 1992 (1993).

²² Többek között a később még említésre kerülő veszélyes hulladékok országhatárokat átlépő szállításának ellenőrzéséről és ártalmatlanításáról szóló egyezmény, Bazel, 1989 (1992).

²³ Nemzetközi Bíróság Statútuma, 38. cikk (1) bekezdés b) pont.

²⁴ Lásd Kovács: i.m. 135-145. o.

²⁵ A jogtudomány nem egységes e kérdésben, vannak, akik általános elvként tekintenek a *sic utere* elvre. Lásd Kovács: i.m. 620. o.

²⁶ Ennek megerősítését lásd Nemzetközi Bíróság (NB), Az atomfegyverek használatának vagy az azzal való fenyegetés jogszerűsége tárgyában adott tanácsadó vélemény, 1996. július 8., 29. pont.

²⁷ A *Brundtland*-jelentést a World Commission on Environment and Development (WCED), közismert nevén az elnöknőjéről, Gro Harlem Brundtlandról elnevezett *Brundtland*-bizottság készítette. (*Brundtland* norvég politikus, diplomata és fizikus, Norvégia egykori miniszterelnöke.) Az ENSZ által 1983-ban életre hívott bizottság 1987-ben készült el az *Our Common Future* (Közös jövőnk) című jelentésével. Eszerint a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely anélkül elégíti ki a jelen szükségleteit, hogy veszélyeztetné, hogy a jövő generációk is kielégíthessék szükségleteiket. Bővebben lásd Nancy Kubasek – Gary Silverman: *Environmental Law*, Upper Saddle River, Pearson Prentice Hall, 2008, 436. o.

²⁸ A többségi vélemény nem szokásnak, csak „konceptciónak” nevezte ezt az elvet; egyes államok felsőbíróságai azonban *Weeramantry* bíró különvéleményére hivatkozva tekintették szokásjogi jellegűnek a fenntartható fejlődés elvét. Lásd Sri Lanka-i Legfelsőbb Bíróság, *Bulankulama vs. Ministry of Industrial Development* (Eppawela-ügy), App. No. 844/99., 2000. június 2. (lásd <http://www.elaw.org/node/2413> (2010.09.13.)); illetve Dél-Afrikai Legfelsőbb Bíróság, *BP Southern Africa (Pty) Ltd vs. MEC for Agriculture, Conservation, Environment and Land Affairs*, 2004 (5) SA 124 (W), No. 03/16337., 2004. május 25. (lásd <http://www.mangaung.co.za/docs/BP-South-African-Case.pdf> (2010.09.13.)). Vö. Jessica Howley: *The Gabcikovo-Nagymaros Case: The Influence of the International Court of Justice on the Law of Sustainable Development*, *Queensland Law Student Review*, 2 (2009) 1., 1-19. o., 9-10. o.

Az *általános jogelvek* a szokásjoggal ellentétben nem az államközi gyakorlatban alakultak ki, hanem alapvetően a belső jogból vette át azokat a nemzetközi jog – általánosan elfogadott, azaz a világ nagy jogrendszereiben jelenlévő elvekről beszélünk. Ilyen például a környezeti hatásvizsgálatok²⁹ szükségessége, a *res judicata* elv, az elévülés, a tényleges kár, a felelősség alóli kimentés okaként a *vis maior*, vagy hogy azé a bizonyítási teher, aki állít valamit.³⁰ A nemzetközi jogi jogforrások különleges helyzetét az is mutatja, hogy például a környezeti hatásvizsgálatokról nagy jelentőséggel bíró nemzetközi egyezmény (az országhatáron áterjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló espoo-i egyezmény³¹) is született.

A nemzetközi joggal kapcsolatos *bírói döntések* is kvázi jogforrásként szolgálhatnak – például megerősítve egy-egy szokásjogi normát, avagy értelmezve valamely vonatkozó pozitív jogi szabályt. A leggyakoribb témakörök a határon átnyúló szennyezések, például a vízszennyezés kérdése, de úgy tűnik, a közeljövőben csatlakozhatnak e körhöz a bizonyos állatfajok védelmében született ítéletek is.³² A nemzetközi környezetjoggal kapcsolatos, jogforrási jellegű ítéleteket hozhatnak egyes nemzetközi választottbíróóságok,³³ a Nemzetközi Bíróóság,³⁴ az Emberi Jogok Európai³⁵ és Amerikaközi Bíróósága,³⁶ az ITLOS, azaz a Nemzetközi Tengerjogi Bíróóság,³⁷ az Európai Bíróóság,³⁸ illetve a WTO vitarendezési panelje.³⁹

²⁹ A környezeti hatásvizsgálatokkal kapcsolatban lásd Fodor László: *Környezetjog*, Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar/Lícium Art, 2006, 95. o.

³⁰ Lásd Shelton – Kiss: *Judicial handbook of environmental law* 17. o., illetve Kovács: i.m. 146. o.

³¹ Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, Espoo, 1991 (1997).

³² Lásd az alább tárgyalt NB, Antarktisi bálnavadászat, Ausztrália kontra Japán ügyet.

³³ Lásd például Trail Smelter választottbíróisági ítélet, Amerikai Egyesült Államok vs. Kanada, 1941. március 11., U.N.R.I.A.A. (III.), 1905-1982. o.; a Lanoux-tó ügye, Spanyolország vs. Franciaország, 1957. november 16., U.N.R.I.A.A. (XII.), 281-317. o. E két ítélet – kiegészülve a Nemzetközi Bíróóságnak az állami felelősség kapcsán egyébként is mérvadó Korfu-szoros ügyében hozott ítéletével (Egyesült Királyság vs. Albánia, 1948. március 25. (prel.), 1949. április 9. (merits)) – már jóval a stockholmi konferencia előtt alapvető környezetjogi kérdéseket tisztázott. A kanadai Trailben található üzemből kiinduló, és amerikai farmerek földjét érintő szennyezések kapcsán kimondták, hogy egy állam nem használhatja saját területét oly módon, hogy ezáltal egy másik államban jelentős és bizonyítható személyi vagy anyagi kár keletkezzen. A Lanoux-tó ügyében pedig a vízszennyezés alapján beálló felelősség alapjait vetették meg. Bővebben lásd Michael Kloeffer: *Umweltschutzrecht*, München, C.H.Beck, 2008., 166. o. Külön problematikát képvisel a MOX-üzem ügye (Írország kontra Egyesült Királyság), amely rendkívül jelentős tárgya – az Ír-tengernek radioaktív hulladéktól történő megóvása – ellenére elveszni látszik a nemzetközi bíróságok tengerében (Állandó Választottbíróóság – az eljárást megszüntették, Európai Bíróóság – mindössze Írországot marasztalták el, mert más nemzetközi fórumokhoz fordult: C-459/03. sz., Európai Bizottság kontra Írország ügyben 2006. május 30-án hozott ítélet, ITLOS – 10. sz. ügy, mindössze ideiglenes intézkedések).

³⁴ Lásd NB, Bős-Nagymaros ügy, Magyarország vs. Szlovákia, 1997. szeptember 25.; Navigációs és azzal kapcsolatos jogokra vonatkozó vita, Costa Rica vs. Nicaragua, 2009. július 13.

³⁵ Emberi Jogok Európai Bíróósága (EJEB), Taşkin és társai kontra Törökország, 2004. november 10., No. 46117/99.; Fadejeva kontra Oroszország, 2005. június 9., No. 55723/00.; Okyay és társai kontra Törökország, 2005. július 12., No. 36220/97.

³⁶ Emberi Jogok Amerikaközi Bíróósága (EJAB), Saramaka emberek kontra Suriname., prel., merits, rep., costs, 2007. november 28. C sorozat No. 172.; Yakye Axa bennszülött közösség kontra Paraguay, merits, rep., costs, 2005. június 17. C sorozat, No. 125.

³⁷ ITLOS, Southern Bluefin Tuna Cases (Új-Zéland vs. Japán; Ausztrália vs. Japán), No. 3. és 4., ideiglenes intézkedés, 1999. augusztus 27.

³⁸ Többek között Európai Bíróóság (EB), 91/79. sz., Bizottság kontra Olaszország ügyben 1980. március 18-án hozott ítélet (EBHT 1980., 1099. o.); 240/83. sz., Procureur de la République kontra Association

A nemzetközi környezetjognak ezenfelül nem kötelező erejű nemzetközi jogi eszközök állnak rendelkezésére: példaként említhetők az olyan, gyakorlatilag politikai elkötelezettséget jelentő dokumentumok, mint a stockholmi konferencia elveiről elfogadott nyilatkozat, vagy a UNEP-találkozókon elfogadott határozatok és ajánlások.

2. A nemzetközi környezetvédelem és az ENSZ

1972-ben az ENSZ Közgyűlése az emberi környezetről szóló világkonferenciát hívott össze Stockholmba; ez volt az ENSZ első ilyen témájú értekezlete. Két dokumentumot fogadtak el: a 26 elvet tartalmazó nyilatkozatot és a 109 pontos akciótervet. Az elvek – a teljesség igénye nélkül – a következőket mondják ki: meg kell őrizni a természeti erőforrásokat, a levegőt, a vizet, a földet, a növény- és állatvilágot; fenn kell tartani, vagy ahol lehetséges vissza kell állítani illetve fejleszteni a földnek azon képességét, hogy megújuló energiaforrásokat termeljen; meg kell őrizni és bölcsen kell bánni a vadvilággal; a meg nem újuló energiaforrásokat úgy kell használni, hogy ne merüljön fel jövőbeni kimerülésük veszélye; meg kell állítani a mérgező anyagok illetve a hő olyan mértékű kibocsátását, amelynek semlegesítésére a környezet már képtelen; az államok kötelesek minden lehetséges lépést megtenni a tengerek szennyezésének megakadályozása érdekében; a környezeti politikák nem befolyásolhatják hátrányosan a fejlődő országok jövőbeni fejlődési lehetőségeit; össze kell egyeztetni a fejlődés és a természetvédelem szükségleteit; az emberi jogok sérelme nélkül megfelelő demográfiai politikát kell folytatni a fejlődés és a környezet megóvása érdekében; fejleszteni kell a környezeti kérdések oktatását; tovább kell fejleszteni a nemzetközi jogot a szennyezések és egyéb környezeti károk áldozatainak kompenzálása tekintetében; meg kell óvni az emberiséget és a természetet az atomfegyverektől; valamint az államok – az ENSZ Alapokmányával és a nemzetközi jog elveivel összhangban – jogosultak saját forrásaik kiaknázására.⁴⁰ A stockholmi konferencia nyomán jött létre a UNEP – *United Nations Environmental*

de défense des brûleurs d'huiles usagées ügyben 1985. február 7-én hozott ítélet (EBHT 1985., 531. o.); C-341/95. sz., Bettati kontra Safety High-Tech SRL ügyben 1998. július 14-én hozott ítélet. (EBHT 1998., 4355. o.). Lásd továbbá Horváth Zsuzsanna (szerk.): *Válogatott ítéletek az Európai Bíróság esetjogából*, 3. kötet, Budapest, KJK-Kerszöv, 2004.

³⁹ Lásd például WTO panel, EK – azbeszt és azbeszt tartalmú termékekre vonatkozó intézkedések, WT/DS135/R, 2000. szeptember 18., WTO Fellebbviteli Testület, EK – azbeszt és azbeszt tartalmú termékekre vonatkozó intézkedések, WT/DS135/AB/R, 2001. március 12.; WTO panel, USA – behozatali tilalom egyes tengeri rákokra és tengeri rák készítményekre, WT/DS58/R, 1998. május 15., WTO Fellebbviteli Testület, USA – behozatali tilalom egyes tengeri rákokra és tengeri rák készítményekre, WT/DS58/AB/R, 1998. október 12. Lásd Szilágyi János Ede: WTO-jog és környezetvédelem, in: *Reformator iuris cooperandi* (szerk.: Bobvos Pál), Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2009, 485-511. o., 502-511. o. és Palásti Gábor: A környezet védelme a termékek fogalmának globális szabályozási rendszerében, in: Fazekas Judit – Palásti Gábor: *Globalizáció. Piaci liberalizáció*, Miskolc, Novotni Kiadó, 2004, 319-394. o.

⁴⁰ Lásd még Dinah Shelton: Human Rights and the Environment: What Specific Environmental Rights Have Been Recognized? *Denver journal of international law and policy*, 35 (2006) 1., 129-171. o., 129. o.

Programme, az ENSZ Környezetvédelmi programja, amely ez utóbbi elvet bővebben kifejtette a közös természeti erőforrásokról szóló 1978-as elvekben.

Stockholmot követően jelentékenyen megugrott mind nemzeti, mind nemzetközi szinten a szabályozási kedv.⁴¹ 1982. október 28-án az ENSZ Közgyűlése elfogadta a *World Charter for Nature*-t (Világcharta a Természetért⁴²), és még ugyan-ezen évben megszületett az UNCLOS, azaz a Montego Bay tengerjogi egyezmény.

A következő – kulcsfontosságú – dátum 1992. Az ekkor Rio de Janeiro-ban megrendezett konferencia (*United Nations Conference on Environment and Development* – UNCED, avagy *Earth Summit*) összehívását alapvetően a Brundtland-jelentés inspirálta; témája a környezet és a fenntartható fejlődés volt. E konferencia termékei az (a) Agenda 21, (b) a környezetről és a fejlődésről szóló riói nyilatkozat, (c) a klímaváltozásról szóló ENSZ-keretegyezmény (UNFCCC – *United Nations Framework Convention on Climate Change*), és (d) a biológiai sokféleségről szóló ENSZ-egyezmény. Felállították a Fenntartható Fejlődés Bizottságát is. A konferencia sikerességének gátját szabta a fejlődő és fejlett államok nyilvánvaló érdekellentéte – előbbiek a fejlődés lehetőségéhez és a differenciált felelősséghez ragaszkodtak, utóbbiak pedig például olyan elvi kérdésekhez, mint a szennyező fizet elv vagy tájékoztatási kötelezettség.⁴³ E szembenállás miatt nem sikerült elfogadni az eredetileg tervezett Föld Chartája (*Earth Charter*) nevű dokumentumot. Jelentős tény azonban, hogy ettől kezdve általánosan elfogadottá vált a környezet nemzetközi védelme, mint a különböző nemzetközi szerződésekben és egyéb dokumentumokban gyakran emlegetett és legitim cél. Különösen jelentős a klímaváltozásról szóló keretegyezményhez csatolt, a globális felmelegedés leküzdését célzó kyotói jegyzőkönyv,⁴⁴ amelynek egyetlen jelentős távolmaradója van: az Amerikai Egyesült Államok.

Az államok 2002-ben Johannesburgban erősítették meg a Rióban vállalt kötelezettségeket, és elfogadták a fenntartható fejlődésről szóló nyilatkozatot.⁴⁵

Az UNFCCC alapján a két legutóbbi ENSZ klímaváltozási konferenciát 2009-ben Koppenhágában és 2010-ben a mexikói Cancúnban tartották. Előbbi helyszínen az erőteljes amerikai ellenállásnak köszönhetően nem sikerült előrelépni. Erőteljes gazdasági és politikai érdekek feszültek egymásnak: az ipari országok számára például elfogadhatatlan, hogy Kína magát a fejlődő országok közé kívánja sorolni, kedvezőbb pozícióra szert téve így. Mindazonáltal részleges elkötelezettségekig sikerült eljutnia a résztvevőknek. A cancúni záródokumentum ellenben komoly előrelépésnek tekinthető: eredményként értékelhetjük többek között a szegény országoknak pénzügyi segítséget nyújtó ún. Green Climate Fund felállítását, ugyanakkor

⁴¹ Lásd Csák Csilla: Environment Policy, in: *Public Policies of the European Union* (szerk.: Angyal Zoltán et al.), Marosvásárhely, Editura Universitatii 'Petru Maior', 2008, 143-159. o.

⁴² A/RES/37/7 közgyűlési határozat.

⁴³ Bővebben lásd Alexandre Kiss – Dinah Shelton: *International Environmental Law*, Ardsley, NY, UNEP, Transnational Publishers, 2004, 33. o.

⁴⁴ Csák Csilla: *Környezetjog*. I. kötet., Miskolc, Novotni, 2008, 125-127. o.

⁴⁵ A nemzetközi környezetjog fejlődésével kapcsolatban lásd Peter Sand: The Evolution of International Environmental Law, in: *The Oxford Handbook of International Environmental Law* (szerk.: Daniel Bodansky – Jutta Brunnée – Ellen Hey), New York, Oxford University Press, 2007, 29-42. o.

az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére vonatkozó vállalások még nem érik el a megfelelő mértéket.⁴⁶

A fent említetteken kívül az Egyesült Nemzetek Szervezetében az úgynevezett ENSZ-család számos tagja, szervek, szakosított intézmények és programok foglalkoznak környezetvédelmi kérdésekkel:⁴⁷ többek között az UNDP – *United Nations Development Programme*, az ENSZ Fejlesztési Programja, az UNESCO – az ENSZ Kulturális és Oktatásügyi Szervezete, a WHO – az Egészségügyi Világszervezet, a WMO – a Meteorológiai Világszervezet, vagy a FAO – *Food and Agriculture Organization*, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Szervezet.

2.1. A nemzetközi környezetjog alapelvei. A nemzetközi környezetjog – és alapvetően a környezetjog – számos alapelvvel rendelkezik. Jellemzőjük, hogy folyamatos fejlődésben vannak, illetve hogy a nemzetközi jog sajátosságaiból adódóan a belső joghoz képest jelentősebb szerephez jutnak. Jogforrási szempontból helyük részben vitatott és bizonytalan: közülük néhány szerződési megerősítést nyert, míg másokat pusztán politikai deklarációk tartalmazzák; néhány alapelv szilárdan a nemzetközi szokásjog részévé vált, mások a jogelvek közé sorolhatók; szervezeti határozatokban is gyakran megjelennek, és nem kizárt, hogy állami egyoldalú aktusok deklarálják ezeket. Jelen tanulmány keretei között mindössze négy – nemzetközi szerződésben is rögzített – alapelvet emelek ki: a *megelőzés*, az *elővigyázatosság* és a *szennyező fizet*, valamint a *fenntartható fejlődés elvét*.

A *megelőzés* elvének létjogosultságát az adja, hogy vannak olyan környezeti károk, amelyek utólag már nem állíthatók helyre: ilyen például valamely állat- vagy növényfaj kihalása, vagy az erózió. Amennyiben a károkozás lehetőségét nem lehet teljesen kizárni, annak minimalizálása a cél. Eszközei a környezeti hatásvizsgálat, az emissziós korlátok vagy más standardok, vagy az elérhető legjobb technika alkalmazására történő kötelezés. Egyik legjelentősebb említése a veszélyes hulladékok országhatárokat átlépő szállításának ellenőrzéséről és ártalmatlanításáról szóló bázeli egyezmény;⁴⁸ a nemzetközi esetjogból pedig példaként szolgálhat a fent már említett *Vellore Citizens-ügy*.

Az *elővigyázatosság* elve a rió-i nyilatkozat talán egyik legfontosabb rendelkezése.⁴⁹ Alapvetően azt jelenti, hogy tudományos bizonyosság híján sem kerülhető el egy adott környezeti kár valószínűségének vagy kiterjedésének vizsgálata. Ez természetesen átláthatóságot követel meg. Egyik jelentős kifejeződése a biológiai sokféleségről szóló ENSZ-egyezményhez csatolt *cartagenai jegyzőkönyv*.⁵⁰ Magyarország is hivatkozott ezen elvre a *bős-nagymarosi vízlépcső ügyében*, akkor azonban – még – nem fogadta ezt el a Nemzetközi Bíróság.⁵¹

⁴⁶ Lásd továbbá Jennifer Morgan: Reflections on the Cancún Agreements, *World Resources Institute*, 2010. december 14. http://pdf.wri.org/reflections_on_cancun_agreements.pdf (2011.04.09.)

⁴⁷ Vö. Kovács: i.m. 622. o.

⁴⁸ Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal, Bazel, 1989 (1992). Magyarország 1990 óta részese.

⁴⁹ Kiss – Shelton: *International Environmental Law* 114. o.

⁵⁰ Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity, 2000 (2003).

⁵¹ NB, Bős-Nagymaros ügy, Magyarország vs. Szlovákia, 1997. szeptember 25., 54-57., 97. pont.

A *szennyező fizet* elvet⁵² eredetileg az OECD⁵³ vezette be, annak érdekében, hogy megakadályozzák a szennyezések ellenőrzésével kapcsolatos költségeknek az államok által történő átvállalását. Ehelyett az adott vállalatnak kell viselnie a költségeket, amelyeket természetesen beépít termékei árába – így nem az egész közösség, hanem csak azok viselik az anyagi terheket, akik a vállalat termékével kapcsolatba kerülnek. Emellett természetesen ezen elv lényeges eleme a szennyezéssel okozott károk illetve ezek megelőzése költségeinek megfizetése. A szennyező fizet elv az északkelet-atlanti tengeri környezet védelméről szóló 1992-es OSPAR-egyezmény⁵⁴ egyik vezérelve.

A *fenntartható fejlődés elve* a Brundtland-jelentést követően dominált a nemzetközi környezetjogi dokumentumokban, Johannesburgban pedig már az első és legfontosabb alapelvvé lépett elő, s ez utóbbi tény nem mindenki fogadja kitörő örömmel.⁵⁵ Bár eltérő meghatározásaival találkozhatunk,⁵⁶ általánosságban elmondható, hogy a környezeti, gazdasági és szociális szempontok összehangolását célozza. Hazánk többek között a Kárpátok keretegyezményben⁵⁷ kötelezte el magát ezen elv mellett.

Az ENSZ környezetjogi elveinek (*principles/concepts*) listája azonban ennél sokkal hosszabb, és alapvetően kétféle típusát különböztethetjük meg: a tipikusan állam- vagy kormányfők, esetleg miniszterek által, tehát magas szinten elfogadott dokumentumokban (pl. stockholmi vagy riói nyilatkozat) szereplő elveket, amelyek politikai súlya ennek megfelelően nagyobb, és a szakemberek által (például az UNEP-ben vagy a Fenntartható Fejlődés Bizottságában) megfogalmazott elveket.⁵⁸ E további elvek közül kiemelhetjük a környezeti károkért való felelősség, a generációk közötti igazságosság és méltányosság, az emberiség közös öröksége, a fejlődés és a környezet érdekeinek összeegyeztetése, az atom- és tömegpusztító fegyverek tilalma, a hátrányos megkülönböztetés tilalma, a szegénység eltörlése, és a tájékoztatási kötelezettség elvét.⁵⁹

⁵² Lásd Bobvos Pál – Csák Csilla – Horváth Szilvia – Miklós László – Olajos István – Prugberger Tamás – Szilágyi János Ede: A szennyező fizet alapelv érvényesülése a mezőgazdaságban – Agrárjogi országjelentés magyar nemzeti referátuma, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 1 (2006) 1., 29-54. o.

⁵³ Organization for Economic Cooperation and Development

⁵⁴ Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic (az észak-keleti atlanti térség tengeri környezetének védelmére vonatkozó egyezmény), 1992.

⁵⁵ Lásd többek között Kiss – Shelton: *International Environmental Law* 63. o.

⁵⁶ Lásd például a Brundtland jelentés 2. fejezetét, a riói nyilatkozat negyedik elvét, illetve a 2002-es antiguai egyezmény (Convention for Cooperation in the Protection and Sustainable Development of the Marine and Coastal Environment of the Northeast Pacific, Az észak-kelet-csendes-óceáni térség tengeri és tengerparti környezetének védelmével és fenntartható fejlődésével kapcsolatos együttműködésről szóló egyezmény) 3. cikk (1) bekezdés a) pontját.

⁵⁷ A Kárpátok védelméről és fenntartható fejlesztéséről szóló Keretegyezmény, Kijev, 2003.

⁵⁸ Bővebben lásd Winfried Lang: UN-Principles and International Environmental Law, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 3 (1999), 157-172. o., 165-166. o.

⁵⁹ Lásd még Horváth Szilvia: Környezetvédelmi alapelvek, szerepük, funkciójuk, in: Miklós: *Környezetjog*, 22-29. o.

2.2. Nemzetközi környezetjogi kérdések a Nemzetközi Bíróság előtt. A Nemzetközi Bíróság – mint az ENSZ (igazságszolgáltatási) főszerve – egyre gyakrabban találkozik nemzetközi környezetvédelmi kérdéseket érintő ügyekkel.

A *Korfu-szoros ügyében*⁶⁰ hozott legelső ítéletet többek között azért emlegetik a nemzetközi környezetjog összefüggésében, mert két fontos elvet is rögzített: egyrészt az állam nem tűrheti meg területén azon intézkedéseket, amelyek más államok jogait csorbítják; másrészt köteles figyelmeztetést kiadni a veszélyhelyzetről.

A legnagyobb jelentőséggel azonban a *bős-nagymarosi vízlépcső ügye*⁶¹ bír. A Bíróság – a magyar fél érvelése nyomán – itt szembesült először következetesen felépített nemzetközi környezetjogi érvekkel. Az 1977-es budapesti nemzetközi szerződés alapján a vízlépcsőrendszer (cseh)szlovák, illetve magyar területen felépített részekből, a dunakiliti víztárolóból, a bósi eróműből és a nagymarosi vízlépcsőből (illetve számos más létesítményből) állt volna, a magyar fél azonban – többek között⁶² környezetvédelmi megfontolások alapján – nem kívánta megépíteni a vízlépcső nagymarosi részét; már 1983-tól csúsztak a munkálatok, 1989-ben pedig a nagymérvű hazai ellenállás nyomán abbahagyták a munkálatokat. A szerződés semmiféle környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó konkrét rendelkezést nem tartalmaz,⁶³ a beruházást megelőzően környezeti hatástanulmányok sem készültek.⁶⁴ A gazdaságilag és környezetvédelmileg is előnytelen beruházást a (cseh)szlovák fél viszont be akarta fejezni, s így felépült az úgynevezett C-variáns, amelynek nyomán súlyosan károsodott a Szigetköz élővilága. Nemzetközi jogi szempontból tehát a szerződések betartásáról szóló *pacta sunt servanda* elvre épülő szlovák⁶⁵ állásponttal a nemzetközi környezetjogi érvekre épülő magyar álláspont állt szemben; első ránézésre tehát – a környezetvédelem akkori nemzetközi jogi helyzetét tekintve – a szlovák pozíció tűnt erősebbnek.⁶⁶ Magyar részről egyébként a nemzetközi környezetjog sokkal szélesebb körű elismerésében bíztunk,⁶⁷ és ma már számos pontban lehetséges, hogy Magyarországra nézve kedvezőbb ítélet születhetne,

⁶⁰ NB, Egyesült Királyság kontra Albánia, 1948. március 25. (prel.), 1949. április 9. (merits). Az ügy két, a szorosban aknára futott angol hajó miatt robbant ki.

⁶¹ NB, Bős-Nagymaros ügy, Magyarország vs. Szlovákia, 1997. szeptember 25.

⁶² Felmerültek anyagi jellegű gondok is, valamint megkérdőjeleződött a beruházás gazdaságossága is. A vízlépcső árvízvédelmi szerepe sem volt megkerülhetetlen: az érintett Duna-szakaszon már több sikeres árvízi védekezés is zajlott. Később pedig kiderült, hogy veszélybe került a magyar főváros ivóvízellátása is.

⁶³ Mindössze annyit került rögzítésre, hogy a felek majd gondoskodnak a természetvédelmi követelmények kielégítéséről (19. cikk).

⁶⁴ Bővebben lásd Herczegh Géza: *Bős-Nagymaros, Valóság*, XLVII (2004) 2., 1-20. o., 3. o.

⁶⁵ Magyarország és Szlovákia egy Brüsszelben aláírt kompromisszum alapján fordult a Nemzetközi Bírósághoz, e szerződés aláírásának idején (1993. április) Szlovákia már Csehországtól független állam volt.

⁶⁶ Ahogy az ügyben részvevő magyar bíró, Herczegh Géza fogalmazott: „Látható volt, hogy a bős-nagymarosi per a nemzetközi szerződések jogának és a környezetvédelem jogának csatája lesz.” Herczegh: i.m. 8. o.

⁶⁷ A Nemzetközi Bíróság nem találta úgy, hogy fennállna az ökológiai szükséghelyzet, éppen ezért megállapította, hogy érvénytelenül mondtuk fel a szerződést, illetve jogsértően állítottuk le a munkálatokat. A pert mégsem veszítettük el, mert számos kérdésben mégiscsak figyelembe vette a magyar érvelést a bíróság. Lásd továbbá Pierre-Marie Dupuy: *L'invocation de l'état de nécessité écologique: les enseignements tirés d'une étude de cas, La nécessité en droit international: colloque de Grenoble*, Paris, Pedone, 2007, 223-235. o.

pusztán a nemzetközi környezetjogi szabályok elfogadottságának növekedése, új szokásjogi normák kialakulása nyomán. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy az ítélet nem követelte meg Magyarországtól a nagymarosi rész felépítését, és a vízhozam kérdésében is a magyar álláspontot támogatta.⁶⁸ Összességében a nemzetközi környezetjog eddigi egyik legtöbbet idézett ítélete született meg Bős-Nagymaros ügyében, amelyben olyan kijelentéseket tett a Nemzetközi Bíróság, mint hogy a határon átnyúló környezeti károk okozására vonatkozó tilalom az általános nemzetközi jog része,⁶⁹ illetve hogy a környezet nem elvont fogalom, hanem élettér.⁷⁰

A Nemzetközi Bíróság előtt több ízben is felmerültek még nemzetközi környezetjogi kérdések (többek között a navigációs és azzal kapcsolatos jogokra vonatkozó Costa Rica vs. Nicaragua ügyben,⁷¹ a légi gyomirtószer-permetezésről szóló Ecuador vs. Kolumbia ügyben,⁷² a Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks és South Ledge feletti szuverenitásról szóló Malajzia vs. Szingapúr ügyben,⁷³ az Uruguay folyói papírgyárral kapcsolatos, Argentína vs. Uruguay ügyben,⁷⁴ a Kasikili/Sedudu szigetre vonatkozó Botswana vs. Namíbia ügyben⁷⁵), tárgyából következően újabb dimenziókat nyithat azonban a Nemzetközi Bíróság környezetjogi ítélezésében egy aktuális ügy.

2010. május 31-én Ausztrália keresetet nyújtott be a Nemzetközi Bírósághoz Japán ellen annak megállapítása érdekében,⁷⁶ hogy a felkelő nap országa bálnakutatási programja keretében⁷⁷ az antarktisi vizeken olyan bálnavadászatot folytat, amely ellentétben áll a Japán által a bálnavadászat szabályozásáról szóló nemzetközi egyezményben (ICRW),⁷⁸ illetve a tengeri emlősök és a tengeri környezet védelmében vállalt egyéb nemzetközi kötelezettségeivel.

Az 1946. december 2-án Washingtonban aláírt ICRW-nek 2004 óta hazánk is tagja.⁷⁹ Az egyezmény alapján működő *International Whaling Commission* (IWC, Nemzetközi Bálnavadászati Bizottság) – amelybe minden tagország, így Magyarország is, egy-egy tagot delegál – egyik legaktívabb tagja az említett nemzetközi bírósági eljárást megindító Ausztrália, amely többek között a bálnales, mint a bálnavadászatot helyettesítő, ám mégis gazdasági hasznot hozó tevékenység elterjesztésében látja a jövőt, illetve a bálnakutatás olyan módszereinek alkalmazásában, amelyhez nem szükséges az állat megölése: például akusztikus avagy molekuláris

⁶⁸ Nagy Boldizsár: Bős-breviárium, *Beszélő*, X (2005) 10., 14., 18. o. Az ügy egyébként – értelmezés céljából – ismét visszakerült a Nemzetközi Bírósághoz.

⁶⁹ Lásd Kiss – Shelton: *International Environmental Law* 38. o.

⁷⁰ NB, Bős-Nagymaros ügy, Magyarország vs. Szlovákia, 1997. szeptember 25., 53. pont.

⁷¹ NB, Navigációs és azzal kapcsolatos jogokra vonatkozó vita, Costa Rica vs. Nicaragua, 2009. július 13.

⁷² NB, Légi gyomirtószer-permetezés, Ecuador vs. Kolumbia, 2008. április 1. (kereset)

⁷³ NB, Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks és South Ledge feletti szuverenitás ügye, Malajzia kontra Szingapúr, 2008. május 23.

⁷⁴ NB, Uruguay folyói papírgyár ügye, Argentína vs. Uruguay, 2010. április 20.

⁷⁵ NB, Kasikili/Sedudu sziget ügye, Botswana vs. Namíbia, 1999. december 13.

⁷⁶ NB, Antarktisi bálnavadászat, Ausztrália kontra Japán, végzés, 2010. július 13.

⁷⁷ Jelenleg a JARPA II program van érvényben, amely 2005-ben kezdődött, és alapvetően az Antarktisz köré koncentrálódik. Ezenfelül létezik a JARPN II, amely a Csendes-óceán északi részére összpontosít.

⁷⁸ International Convention for the Regulation of Whaling.

⁷⁹ Egyazon napon léptünk be az ICRW-be és az Európai Unióba.

módszerek, megfigyelés, múholdas követés, genetika.⁸⁰ Japán ugyanis állítása szerint csak az ICRW 8. cikkének (1) bekezdésében foglalt kivétel alapján, a „bálnakutatás érdekében” öli le az állatokat (pontosabban ad erre engedélyt; a japán állami Cetkutató Intézet – ICR, *Institute of Cetacean Research* irányításával), mindenféle kereskedelmi célzat nélkül (a kereskedelmi célú bálnavadászat ugyanis 1986 óta tilos⁸¹). Ennek igencsak ellentmond a leölt állatok száma (mely mára – hivatalosan – körülbelül évi 1000 állatra korlátozódik), illetőleg a különböző természetvédő csoportok (WWF, *Sea Shepherd*, *Greenpeace*, stb.) által felvett, a világhálón is keringő felvételek tömege, amelyek tanúsága szerint a tengeri emlősök tetemeit egyáltalán nem (vagy elsősorban nem) tudományos célra használják fel. Már maga az a tény is kérdéses, hogy a bálnák védelme hogyan valósul meg ilyen nagyszámú leölésük által.⁸² Ausztrália az IWC-n belül régóta próbálta bálnavadász gyakorlatának megváltoztatására rábíjni Japánt, ám ez sikertelennek bizonyult részben az IWC gyenge jogosítványai, részben pedig annak következtében, hogy Japán költségvetési támogatást nyújtott például a bizottságban mellette szavazó kis karibi államok kormányainak.⁸³ Ausztrália ezt követően fordult a Nemzetközi Bírósághoz. Az ügyben ítélet kb. 2012-2013-ra várható.

2010 novembere újabb – javarészen – környezetvédelmi témájú ügyet hozott a Nemzetközi Bíróság elé. Az újabb Costa Rica vs. Nicaragua ügy⁸⁴ ismét a San Juan folyóhoz kapcsolódik. A két ország között még egy 1858-ban megkötött ún. Cañas-Jérez szerződés húzta meg – mai nemzetközi jogi szemmel nézve meglehetősen formabontó módon – úgy a határt, hogy az az egyébként hajózható folyón nem a sodorvonallal, hanem a jobb parttal egyezik meg. A szerződés kapcsán már szinte a kezdetektől merültek fel viták, 1888-ban például Grover Cleveland amerikai elnök hozott választottbírói döntést a határfolyó ügyében. Az ezzel kapcsolatos, mindkét állam szuverenitását súlyosan érintő, és az első Costa Rica vs. Nicaragua ügyben már tárgyalt kérdések mellé újabb problémák kerültek, amikor 2010 őszén a nicaraguai hadsereg bevonult a vitában érintett costa rica-i területre. A nicaraguai parancsnok a hadműveletet – állítólag – a pontatlan Google-térképre hivatkozva hajtotta végre.⁸⁵ Az akkori Google-térkép az érintett három négyzetkilométeres

⁸⁰ Lásd Non-lethal research techniques for studying whales, ausztrál Környezetvédelmi, Víz-, Örökség- és Művészetügyi Minisztérium, <http://www.environment.gov.au/coasts/species/cetaceans/publications/fs-techniques.html> (2010.09.13.)

⁸¹ A kék bálnák vadászatát már két évtizeddel korábban, 1966-ban betiltották, mert a XIX. század végén még csaknem 300.000-es populáció az 1930-as, '40-es években elkezdett intenzívebb bálnavadászatnak köszönhetően a '60-as évekre kevesebb, mint 2000 példányra esett vissza; ma körülbelül 5000 példány él világszerte (lásd http://en.wikipedia.org/wiki/File:Blue_Whale_population,_Pengo.svg (2010.09.15.)).

⁸² Bizonyos környezetszennyezési adatok megszerzése érdekében még talán indokolt lehet néhány példány elejtése, de az adott területen élő egyedek számának (védelmük érdekében!) ilyen módszerrel történő meghatározása egyszerűen illogikus és neveséges.

⁸³ Lásd Paul Brown: Japan admits using aid to build pro-whaling vote, *The Guardian*, 1999. november 11. <http://www.guardian.co.uk/environment/1999/nov/11/whaling.internationalnews> (2010.09.15.).

⁸⁴ NB, A határozóban Nicaragua által kifejtett egyes tevékenységek ügye, Costa Rica vs. Nicaragua, 2010. november 19. (kereset)

⁸⁵ Lásd többek között Jon Swaine: Google maps error sparks invasion of Costa Rica by Nicaragua, *The Telegraph*, 2010. november 8., <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/centralamericaandthecaribbean/nicaragua/8117902/Google-maps-error-sparks-invasion-of-Costa->

partszakaszt (az ún. Calero-sziget északi csücskét) ugyanis – helytelenül – nicaraguai területként tüntette fel; az internetes szolgáltató időközben bocsánatot kért, és (részben) javította a hibát; a helyzet abszurditásának felismerése nem igényel különösebb jogi képzettséget. A nicaraguai alakulatok mindazonáltal nem vonultak ki; az újonnan birtokba vett területeken ugyanis – egy csatorna építése kapcsán – elkezdték a folyó kotrásából származó üledék lerakását, óriási természeti károkat okozva. Az ügyben 2011. március 8-án hozott – costa rica-i kérésre – ideiglenes intézkedést a Nemzetközi Bíróság.⁸⁶ Az első pillantásra salomoninak tűnő végzés tartalmaz rendkívül érdekes elemeket is: elrendelték minden civil vagy rendészeti személyzet visszavonását a vitatott területről; erre különleges megfogalmazásra azért volt szükség, mert Costa Ricának – 1949-es alkotmánya 12. cikkének értelmében – nincs hadserege. Különösen sok vitára adhat okot a Nemzetközi Bíróság által elrendelt ideiglenes intézkedés második pontja, amelynek értelmében Costa Rica küldhet a területre a környezetvédelemmel foglalkozó polgári személyzetet, éppen az érintett – a ramsari egyezmény által védett – terület jóvátehetetlen károsodásának megakadályozása érdekében. A végzés értelmében a helyszínre érkező, a ramsari egyezmény titkársága által küldött megfigyelőket nicaraguai tüntetők részéről durva atrocitások érték 2011 áprilisában;⁸⁷ az ügy érdemének kimenetelétől függetlenül ez mindenképpen felveti majd Nicaragua felelősségét, hiszen a managuai kormánynak biztosítania kellett volna, hogy ne tartózkodjanak tüntetők – és általában polgári személyek – az érintett területen.

Az említett, függőben levő Ecuador vs. Kolumbia, Ausztrália vs. Japán és Costa Rica vs. Nicaragua ügyek kimenetele nem csupán az érintett államok számára bír kiemelkedő jelentőséggel. A Nemzetközi Bíróság e jövőbeli határozatai alapvetően befolyásolhatják a nemzetközi környezetjognak a nemzetközi jogon belül, illetve magának a Nemzetközi Bíróságnak a nemzetközi környezetjogban betöltött helyét is. Amennyiben széles körben elfogadott, megalapozott ítéletek születnek, az kiveheti a szelet az elkülönült nemzetközi környezetjogi bíróságért kiáltók vitorlájából; ugyanakkor az elmúlt néhány év tendenciájából kiindulva – amely, mint fent vázoltam, a kapcsolódó ügyszám ugrásszerű növekedését hozta magával – könnyen elképzelhető az is, hogy e „sikeres” ítéletek nyomán az elkövetkező egy-két évtizedben hasonló ügyek tucatjaival kell majd megbirkóznia a Nemzetközi Bíróságnak, s épp e túlterhelés miatt kezd majd újra duzzadni az említett vitorla. Elmondhatjuk tehát, hogy a nemzetközi környezetjog jövője bizonyos mértékig e hónapokban formálódik a hágai Békepalota falai között.

Rica-by-Nicaragua.html (2011.04.08.); John D. Sutter: Google Maps border becomes part of international dispute, CNN, 2010. november 5., http://articles.cnn.com/2010-11-05/tech/nicaragua.raid.google.maps_1_google-maps-google-spokeswoman-googleearth?_s=PM:TECH (2011.04.08.)

⁸⁶ NB, A határozatában Nicaragua által kifejtett egyes tevékenységek ügye, 2011. március 8. (ideiglenes intézkedés)

⁸⁷ Adam Williams – Alberto Font: Sandinista protesters block Isla Calero Visit, *ticotimes.net*, 2011. április 11. http://www.ticotimes.net/News/Top-Story/Sandinista-protesters-block-Isla-Calero-Visit_Friday-April-08-2011 (2011.04.08.)

3. Nemzetközi környezetvédelem regionális szinten

A rendelkezésre álló területi korlátokra figyelemmel az elkövetkezendőkben mindössze két regionális rendszer, az Európa Tanács és az Amerikai Államok Szervezete legfontosabb nemzetközi környezetjogi elemeit tekintem át. A választás a kiemelten tárgyalt emberi jogi összefüggések miatt esett a két – e téren legjelentősebb – rendszerre. Röviden szólnom kell ugyanakkor arról is, hogy egyéb regionális szintű eredmények is születtek: például Afrikára vonatkozott az első természetvédelmi egyezmény,⁸⁸ és az Emberek és Népek Jogainak Afrikai Chartája (Banjul, 1981) az első olyan regionális emberi jogi egyezmény, amelybe belefoglalták a fejlődéshez, az „általánosan kielégítő környezethez” vagy a nemzeti erőforrások feletti rendelkezéshez való jogot; Ázsiában az ASEAN keretei között pedig elfogadták például a szmog-egyezményt.⁸⁹ A teljesség kedvéért meg kell említenem továbbá azt is, hogy a nemzetközi jogi szempontból *sui generis* rendszernek számító Európai Unió környezetjogának fejlettsége számos szempontból meghaladja a „klasszikus” nemzetközi jogi tömörülések e téren elért eredményeit.

3.1. Az Európa Tanács. Az Európa Tanács (ET) keretei között is több egyezmény született közvetve vagy közvetlenül a környezet védelmével, illetve az ember egészséges környezethez való jogával összefüggésben: mindkét területet érinti a bizonyos tisztítószerek tilalmáról szóló egyezmény.⁹⁰ A szigorúan vett környezetvédelem témaköréből eleinte az állat- és növényfajok védelmével kapcsolatos egyezmények születtek meg, többek között az állatok nemzetközi szállításáról szóló egyezmény,⁹¹ az állattenyésztés céljából tartott állatok védelméről szóló egyezmény,⁹² az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről szóló egyezmény,⁹³ vagy a kísérleti vagy más tudományos célra használt gerincesek védelméről szóló európai egyezmény.⁹⁴ Ugyanakkor igen jellemző, hogy a környezetre veszélyes tevékenységekből származó károkért való polgári jogi felelősségről szóló egyezmény⁹⁵ még nem lépett hatályba. A haladó szellemű egyez-

⁸⁸ Az Afrikában vadon élő állatok, madarak és halak megőrzéséről szóló londoni megállapodás, 1900.

⁸⁹ ASEAN Agreement on Transboundary Haze Pollution, Kuala Lumpur, 2002.

⁹⁰ European Agreement on the Restriction of the Use of certain Detergents in Washing and Cleaning Products, Strasbourg, 1968 (1971). Magyarország nem részese. A vizek megővását célzó egyezmény a szintetikus mosószerek visszaszorítását azáltal kívánja elérni, hogy olyan jogalkotásra kötelezi részes államait, amelynek értelmében csak olyan mosószerek hozhatók forgalomba, amelyek 80%-ban lebomlanak.

⁹¹ European Convention for the Protection of Animals during International Transport, Párizs, 1968 (1971); felülvizsgált változat: Chisinau, 2003 (2006). Magyarország nem részese.

⁹² European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes, Strasbourg, 1976 (1978). Magyarország 2004 óta részese.

⁹³ Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bern, 1979 (1982). Magyarország 1990 óta részese. Bővebben lásd Agathe Van Lang: *Droit de l'environnement*, Párizs, Universitaires de France, 2007, 306-307. o.

⁹⁴ European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes, Strasbourg, 1986 (1991). Magyarország ugyan 2008-ban aláírta, de még nem ratifikálta.

⁹⁵ Convention on Civil Liability for Damage resulting from Activities Dangerous to the Environment, Lugano, 1993 (még nem lépett hatályba). Kilenc állam írta alá (Magyarország nincsen közöttük), de mindmáig egyik sem ratifikálta.

mény többek között olyan szabályokat tartalmaz, mint a szennyező fizet elve vagy az objektív felelősség, kiemeli a megelőzést és – ha lehetséges – a helyreállítást; figyelembe veszi a sértett esetleges közrehatását; rögzíti az információhoz való jogot és a felelősség fedezésére szolgáló pénzügyi biztosítási alapok létrehozását. Hasonlóképpen nem lépett még hatályba a környezet büntetőjogi védelméről szóló egyezmény⁹⁶ sem. Ez arra kötelezné a részes államokat, hogy büntetőjogukba integrálják az egyezmény által említett bűncselekményeket és büntetési módokat, illetve módosítsák az egyezménynek megfelelően a már létező vonatkozó büntetőjogi tényállásokat. Megjelenik mind a szándékos, mind a gondatlan elkövetési mód, a természetes és a jogi személyek felelőssége; az egyezmény továbbá lehetővé tenné környezetvédelmi egyesületek számára, hogy részt vegyenek az egyezmény alapján indult büntetőeljárásokban.

Érdeemes külön felhívni a figyelmet a nemzetközi környezetvédelem és az emberi jogok kapcsolatára is – e kapcsolat rendszerint, de nem kizárólagosan az egészséges környezethez való jogban válik kézzel foghatóvá.⁹⁷ Az Európa Tanács rendszerében erre szolgál példaként az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) ítélkezési gyakorlata.⁹⁸ E szerv nemzetközi környezetvédelemben betöltött szerepe első pillantásra meglepőnek tűnhet, hiszen az EJEB elsősorban⁹⁹ az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény (EJEE)¹⁰⁰ alapján működik, amely – kiegészítő jegyzőkönyveit is ideértve – alapvetően első generációs jogokat rögzít, és semmiféle konkrét utalást nem tartalmaz a – harmadik generációs – egészséges környezethez való jogra.¹⁰¹ Az EJEB azonban – többek között kihasználva az ún. evolutív értelmezés alkalmazása által létrejött mozgásterét – számos ítéletében kitér az egészséges környezethez való jog kérdésére, és ítéleteiben rendszerint ezzel összhangban is dönt; bár a közvetlen jogalapot természetesen mindig az EJEE valamely rendelkezése szolgáltatja. Az ET Parlamenti Közgyűlés 2003. június 27-i, 1614 (2003) sz. ajánlása is felhívja a figyelmet arra, hogy a kör-

⁹⁶ Convention on the Protection of Environment through Criminal Law, Strasbourg, 1998 (még nem lépett hatályba). Tizennégy állam írta alá (Magyarország nincsen közöttük), de eddig csak egyetlen ratifikálta, Észtország (a hatálybalépéshez három ratifikáció szükséges).

⁹⁷ Lásd továbbá Masenkó-Mavi Viktor: Környezetvédelem és emberi jogok az 1990-es években: Változatlan összefüggések, változó prioritások, *Allam- és Jogtudomány*, 45 (2004), 3-4., 263-272. o.

⁹⁸ Lásd továbbá Dinah Shelton: The Environmental Jurisprudence of the European Court of Human Rights, 2003-2004, *The global community: yearbook of international law and jurisprudence*, (2004) 1., 293-303. o. és Dinah Shelton: Human Rights and the Environment: Jurisprudence of Human Rights Bodies, *Environmental policy and law*, 32 (2002), 3-4., 158-167. o.

⁹⁹ Elsősorban, hiszen az emberi jogokról és a biomedicináról szóló egyezmény is biztosít – tanácsadó véleményezési – hatáskört az EJEB számára.

¹⁰⁰ Róma, 1950. Magyarország 1992 óta részese.

¹⁰¹ Újra és újra felbukkannak az egészséges környezethez való jognak az EJEE-be – kiegészítő jegyzőkönyv útján történő – integrálását célzó törekvések, ám ezek mind a mai napig nem jártak sikerrel. A legutóbbi reformtörekvések között is szerepel, lásd Európa Tanács, Parlamenti Közgyűlés, Drafting an additional protocol to the European Convention on Human Rights concerning the right to a healthy environment (Az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolandó, az egészséges környezethez való jogról szóló kiegészítő jegyzőkönyv-tervezet megalkotása), 12003. sz. dokumentum, 2009. szeptember 11.

nyezetvédelem összefüggésben állhat az élethez, az egészséghez, a családi és magánélethez, illetve tulajdonhoz való joggal.¹⁰²

Az EJEB által vizsgált ügyek alapvetően a zajszennyezés, az ipari szennyezés és az erdőirtás/városfejlesztés témakörök köré sorakoznak.¹⁰³ Egy passzív dohányzással kapcsolatos ügyben azonban még a kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát kimondó EJEE 3. cikk sérelmét is megállapították.¹⁰⁴ Az Ajkai Timföldgyár egyik vörösiszap-tárolójának 2010. októberi balesete nyomán jelen tanulmány keretei között néhány ipari szennyezéssel kapcsolatos ügy bemutatására kerül sor; az EJEB környezetjogi vonatkozású ítéleteinek listája azonban jóval hosszabb.

Az *Okay és társai kontra Törökország ügy*¹⁰⁵ három erősen környezetszennyező¹⁰⁶ hőerőművet érint. Az Égei-tengernél található Muğla tartománybeli erőművek bezárását a hazai bíróságok elrendelték, arra mégsem került sor. A jogsértést így az EJEE 6. cikkére alapozta az EJEB (tisztességes tárgyaláshoz való jog), ugyanakkor kitért a riói nyilatkozatra, különösen annak 10. elvére, amely a tájékoztatáshoz való jogon kívül rögzíti a megfelelő igazságszolgáltatási és közigazgatási jogorvoslat igénybevételének jogát is, jelezve, hogy döntése során e tényezőket is figyelembe vette.

A *Taşkin és társai kontra Törökország ügyben*¹⁰⁷ egy ovaciki (İzmir tartomány) aranybánya kapcsán érezték úgy a kérelmezők, hogy környezeti károkat szenvedtek, többek között a robbantások és a munkagépek okozta zajszennyezés, a fairtások és a mérgező anyagok (ciánszármazékok) használata következtében; ráadásul a földrengésveszélyes térség lakói attól tartanak, egy esetleges természeti katasztrófa beláthatatlan természeti károkhhoz vezethet. Ezen ítéletben az EJEB a riói nyilatkozaton kívül a – szintén az ENSZ keretei között létrejött – környezeti kérdések

¹⁰² 1614 (2003) ET Parlamenti Közgyűlési ajánlás, 9. §. Az említett jogok az EJEE 2., 3. és 8., illetve Első kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikkében szerepelnek. Ezenfelül az EJEB vonatkozó ítélkezési gyakorlata érinti a véleménynyilvánítás szabadságához illetve a hatékony jogorvoslatához való jogot is (EJEE 10. és 13. cikk). Az említett ajánlás egyébiránt szintén szorgalmazta az egészséges környezethez való jog és a környezetvédelem egyes elemeinek kiegészítő jegyzőkönyvként az EJEE-hez történő csatolását (10. §). A Miniszteri Bizottság azonban ezen ajánlás kapcsán felkérte a CDDH-t (Steering Committee for Human Rights), az Európa Tanács emberi jogi irányító testületét, mondjon véleményt az ajánlásról. A negyvenhat ország (politikai) képviselőiből álló testület 2005. novemberi ülésén (melynek anyagának titkosítását csak 2006 januárjában oldották fel) elvetette a Parlamenti Közgyűlés javaslatát – magyarázatképpen azt is hozzáfűzték, hogy az említett kiegészítő jegyzőkönyvre már csak azért sincs szükség, mert az EJEB így is jól megoldja a feladatot (Miniszteri Bizottság, 2005/186. függelék, 2005. december 16., CDDH, 61st meeting, Final Activity Report, 2. pont). Kiadtak viszont egy, az EJEB addigi ítélkezési gyakorlatát összefoglaló tájékoztatót (Manual on Human Rights and the Environment – Principles Emerging from the Case-Law of the European Court of Human Rights; Miniszteri Bizottság, 2005/186. függelék, 2005. december 16., CDDH, 61st meeting, Final Activity Report, 2. pont).

¹⁰³ Lásd EJEB, Environment-related cases in the Court's case law, Factsheet, 2011. január, http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/0C818E19-C40B-412E-9856-44126D49BDE6/0/FICHES_Environnement_EN.pdf (2011.04.08.)

¹⁰⁴ EJEB, Florea kontra Románia, 2010. szeptember 14., No. 37186/03.

¹⁰⁵ EJEB, 2005. július 12., No. 36220/97., 51., 75. pont.

¹⁰⁶ A fő problémát a rossz minőségű szén okozta szennyezés és a környék biológiai sokféleségének sérülése jelenti.

¹⁰⁷ EJEB, 2004. november 10., No. 46117/99., 99., 126. pont.

kel kapcsolatos információs jogokról szóló *aarhusi egyezményre*¹⁰⁸ is utal. Bár elismeri, hogy környezeti kérdésekben széleskörű mérlegelési jogkörrel rendelkeznek az államok, a konkrét körülmények mérlegelése nyomán a jelen ügyben többek között megállapította a kérelmezők családi és magánélethez való jogának (EJEE 8. cikk) sérelmét.

A *Fadejeva kontra Oroszország ügyben*¹⁰⁹ egy cserepoveci acélgyártó üzem területén található bérlakás lakója a kérelmező. A magas halálozási és megbetegedési rátára figyelemmel az illetékes minisztérium egy kiköltöztetésből és a toxikus anyagok kibocsátásának csökkentéséből álló programot indított el, amely azonban néhány év múlva abbamaradt. Az EJEB itt több kérdésre is tekintettel volt: az orosz kormány például nem mindig szolgáltatta a pontos és hivatalos, a szennyezésekre vonatkozó információkat; habár maga az üzem ma már magántulajdonban van, környezeti kérdésekben az állam felelőssége a megfelelő jogszabályi háttér megteremtése; az üzem továbbá korábban állami kézben volt, és a szennyezés már a kezdetektől fennállt.¹¹⁰ Mindezekre tekintettel végül megállapította az EJEB az EJEE 8. cikk sérelmét.¹¹¹

A 2010 őszén Kolontár és Devecser térségében történt, emberi és környezeti tragédiát okozó vörösiszap-katasztrófát is érdemes megvizsgálni a fenti ítéletek fényében. Habár a magyar államnak a tragédia bekövetkeztét követő lépései nem vetnek fel emberi jogi aggályokat (tehát nem mulasztották el például a kármentést, nem érkeztek hírek a magántulajdon szükségtelen korlátozásáról), a Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosának legutóbbi jelentése¹¹² értelmében a magyar igazgatásnak a katasztrófát megelőző engedélyezési illetve ellenőrzési tevékenysége kapcsán feltárt hiányosságok viszont felidézhetik az állam emberi jogi felelősségét is. Amennyiben hazai bírósági és egyéb fórumokon sikerül rendezni a kérdést, az EJEE feltételrendszere értelmében a strasbourgi gyakorlatban nem találkozhatunk majd a vörösiszap-katasztrófa ügyével. Ennek azonban többek között az a feltétele, hogy – nem vitatva, hogy az első számú felelős maga a Magyar Alumínium Zrt. – a magyar állam is levonja a megfelelő következtetéseket.

3.2. Az Amerikai Államok Szervezete. A világ legrégebbi ma is működő regionális nemzetközi szervezetén, az Amerikai Államok Szervezetén (AÁSZ) belül már

¹⁰⁸ Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Egyezmény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáféréséről a nyilvánosságban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról), United Nations Economic Commission for Europe, Aarhus, 1998 (2001). Ennek egyébiránt Törökország nem részese.

¹⁰⁹ EJEB, 2005. június 9., No. 55723/00., 12., 88., 89., 134. pont.

¹¹⁰ Habár az EJEB azt is megjegyzi, hogy figyelembe kell vennie: Oroszország csak 1998-ban csatlakozott az EJEE-hez (vagyis alapvetően csak az ezt követő esetleges jogsértéseket vizsgálhatja).

¹¹¹ Vö. Bándi Gyula: International Environmental Law and Hungary, *Iustum, Aequum, Salutare*, 5 (2009) 1., 27-32. o., 29-30. o.

¹¹² *A Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosának állásfoglalása az Ajkai Timföldgyár területén bekövetkezett vörösiszap katasztrófa építésügyi jogi és hatósági háttere vonatkozásában*, 2011. április 7. http://jno.hu/hu/af/619-2010_vorosizsap.pdf (2011.04.09.), továbbá Fülöp Sándor, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa: *Beszámoló a jövő nemzedékek országgyűlési biztosának 2010. évi tevékenységéről*, Országgyűlési Biztos Hivatala, Budapest, 2011, 188-195. o. http://beszamolo2010.jno.hu/JNO_beszamolo_2010.pdf (2011.04.09.)

1940-ben¹¹³ megszületett az első természetvédelmi egyezmény.¹¹⁴ Az 1969-es Emberi Jogok Amerikai Egyezményéhez csatolt, egyébként a gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló 1988-as kiegészítő jegyzőkönyv (az ún. San Salvador-jegyzőkönyv) *expressis verbis* tartalmazza az egészséges környezethez való – alapvetően harmadik generációs – jogot is (11. cikk). A második generációs emberi jogokat védő egyéb rendszerekhez hasonlóan e kiegészítő jegyzőkönyv is alapvetően rendszeres országjelentésekre épül, amelyet az Amerikaközi Gazdasági és Szociális Tanács, illetve az Amerikaközi Gazdasági, Szociális és Kulturális Tanács értékel.¹¹⁵

Az AÁSZ tevékenységét egy másik szempont miatt is ki kell emelnünk, és ez az őslakosok kérdése.¹¹⁶ A riói nyilatkozat 22. elve alapján ugyanis az őslakos népeknek és közösségeiknek – ismereteik és hagyományos gyakorlatuk miatt – létfontosságú szerepük van a környezetgazdálkodásban és a fejlődésben. Az államok ezért kötelesek elismerni és támogatni azonosságtudatukat, kultúrájukat és érdekeiket, valamint lehetővé tenni hatékony részvételüket a fenntartható fejlődés elérésében. Az AÁSZ keretei között ezt az elvet az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága (EJAB) kapcsolta össze az emberi jogokkal – többnyire a tulajdonjog és a jogorvoslathoz való jog sérelmét állapítva meg a földjeiktől általában valamely nemzetközi befektető érdekében megfosztott őslakosok javára, mint például a 2005-ös *Yakye Axa őslakos közösség kontra Paraguay ügyben*,¹¹⁷ ahol a fent említett egészséges környezethez való jogra is hivatkozik az EJAB, habár e tekintetben nem rendelkezik hatáskörrel. A bányászatra és fakitermelésre vonatkozó koncessziókat érintő 2007-es *Saramaka emberek kontra Suriname ügyben*¹¹⁸ az EJAB még a koncessziós szerződések odaítélését megelőző környezeti hatásvizsgálat készítésére is kötelezte az államot. A nemzetközi környezetjogi elemek egyre szélesebbkörű elfogadottságát mutatja e bíróság ítélkezési gyakorlata is: az őslakos közösségekkel foglalkozó amerikai bírósági gyakorlat egyik leglényegesebb ítéletének számító 2001-es *Mayagna (Sumo) Awas Tingni kontra Nicaragua ügyben*¹¹⁹ ugyanis még csak az őslakos közösségek érdekében tett *amici curiae* felszó-

¹¹³ Jogelődje, a Pánamerikai Unió keretei között született ez az egyezmény.

¹¹⁴ Convention on Nature Protection and Wildlife Preservation in the Western Hemisphere (A nyugati félteke természetvédelméről és vadvilágának megőrzéséről szóló egyezmény), Washington, 1940 (1942).

¹¹⁵ Lásd a Gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikkét. Az országjelentéseken felül az amerikai rendszer egyes szakosított szervezetei is – tevékenységi körükön belül – jelentéseket készíthetnek e jogok állapotáról (4. cikk), ezenfelül az országjelentések másolatát kézhez kapó Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága is véleményt nyilváníthat. Bővebben lásd Matthew Craven: The Protection of Economic, Social and Cultural Rights under the Inter-American System of Human Rights, in: *The Inter-American System of Human Rights* (szerk.: David J. Harris – Stephen Livingstone), Oxford, Calendron Press, 1998, 289-321. o.

¹¹⁶ Vö. Lawrence Watters: Indigenous Peoples and the Environment: Convergence from a Nordic Perspective, *UCLA Journal of Environmental Law and Policy*, (2001/2002) 20., 237-323. o.

¹¹⁷ EJAB, *Yakye Axa őslakos közösség kontra Paraguay*, merits, rep., costs, 2005. június 17. C sorozat, No. 125., 163. pont

¹¹⁸ EJAB, *Saramaka People kontra Suriname.*, prel., merits, rep., costs, 2007. november 28. C sorozat No. 172., 214. (9) pont

¹¹⁹ EJAB, *Mayagna (Sumo) Awas Tingni kontra Nicaragua*, merits, rep., costs, 2001. augusztus 31. C. sorozat No. 79., 83.g., j., k. pont Lásd továbbá Jennifer A. Amiot: Environment, Equality, and

lalások közelítettek kifejezetten a környezetvédelmi kérdések felől, hangsúlyozva az őslakosok és a környezet törékeny, de harmonikus, virágzó és mindenekelőtt fenn tartható kapcsolatát. Az EJAB tehát, úgy tűnik, néhány évvel később ítélkezési gyakorlatában már maga is figyelembe veszi a többek között a riói nyilatkozatban megfogalmazott elveket – a nemzetközi környezetjog térnyerésének újabb bizonyítékaként.

4. Összefoglaló gondolatok

A nemzetközi környezetjog nagy utat járt be az elmúlt évtizedekben. Eleinte csak egy-egy eleme bukkant fel, mint például az afrikai élővilág védelmét célzó 1900-as egyezmény, vagy a Trail Smelter-ítélet, a környezeti gondok sokasodása nyomán azonban felgyorsult a jogterület fejlődése is. Ez tükröződik többek között a szokásjogi elemek kialakulásában, ideértve a szokásjog kialakulásához általában szükséges idő rövidülését, a nemzetközi szerződések egyes speciális formáiban, illetve a bírósági döntésekben is.

A tanulmány mindenekelőtt sorra vette a nemzetközi jogi jogforrásokat, kitérve azok nemzetközi környezetjogi jellemzőire. Ezt követően az ENSZ keretei között lezajlott fejlődést tekintette át vázlatosan; jelentőségüknél fogva pedig röviden kitért a nemzetközi környezetjog alapelveire, amelyeket szintén jogforrástani szempontból rendszerez. E tanulmányon belül hangsúlyos szerepet kapott a Nemzetközi Bíróság vonatkozó ítélkezési gyakorlata – bár a terjedelmi korlátokra tekintettel csak vázlatos áttekintésre, illetve bizonyos tematikai kiemelésekre vállalkozhattam. A tanulmány mindenesetre kitért a nemzetközi környezetjog két legaktuálisabb ügyére, és arra a megállapításra jutott, hogy a bálnák illetve a San Juan-folyó ügye az egész nemzetközi környezetjogra kiterjedő jelentőséggel bír. Azt ezt követő fejezet két regionális rendszer, az Európa Tanács és az Amerikai Államok Szervezete környezetjogi fejlődését vázolta tömören; hangsúlyos szerepet kaptak itt az érintett nemzetközi szervezetek keretei között működő emberi jogi bíróságok, melyek – saját kereteik között – jelentősen hozzájárultak a nemzetközi környezetjog fejlődéséhez.

A tanulmány szerzőjének álláspontja szerint tehát az elkövetkezendő években-évtizedekben eldől, hogy az egyre növekvő nemzetközi környezetjogi szabályozási és ítélkezési igényt hogyan tudja majd kielégíteni a nemzetközi jog jelenleg hatályos rendszere; a fenti tendenciákra figyelemmel azonban valószínűnek tűnik, hogy a nem túl távoli jövőben strukturális változásokkal találkozhatunk majd.

Indigenous Peoples' Land Rights in the Inter-American Human Rights System: Mayagna (Sumo) Indigenous Community of Awas Tingni v. Nicaragua, *Environmental Law*, 32 (2002), 873-903. o.